

Карник Бадваганян

100 ГОДИНИ АРМЕНСКИ ГЕНОЦИД

София, 2015

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на автора и на издателство „Изток-Запад“.

© Карник Бадваганян, автор, 2015
© Издателство „Изток-Запад“, 2015

ISBN 978-619-152-615-4

Карник Бадваганян

=====

100 ГОДИНИ

АРМЕНСКИ ГЕНОЦИД

=====





СПАСЕНАТА
ИСТОРИЯ

- №1 Павел Милюков ▪ *Живата истина*
№2 VII състав на Народния съд
№3 Георги Илиев ▪ *Лятото на 1913 година*
№4 Симеон Радев ▪ *Македония и Българското възраждане*
№5 Симеон Радев ▪ *Ранни спомени*
№6 Тома Николов Христов ▪ *Спомени за Македония*
№7 Антон Страшимиров ▪ *Диктаторът.*
Животът на Стефан Стамболов
№8 Карник Бадваганян ▪ *100 години арменски геноцид*

Съдържание

Вместо въведение	7
Първата султанска харта. Танзимат	9
Кратки исторически бележки за западните арменци и Танзимата	15
Епохата на Абдул Хамид II.....	19
Сасунско въстание.....	23
Въстанието в Зейтун	27
Доклад на патриарх Мъгърдич Хримян.....	31
Майските искания за реформи във вилаети, населявани предимно от арменци	37
Възникване на опозиционни движения в Османската империя	41
Трагедията в град Адана.....	49
Първата световна война.....	55
Състояние на обществения ред в тила	61
Решение за организация на депортацията.....	67
Мирът е обявен – войната продължава	87
Завръщане от депортация.....	93
Кемалистката революция – основи на Република Турция	97
Германия – защо Германия?.....	101
Отношението на Република Турция към арменския геноцид и арменската диаспора	113
Хрант Динк и табуто „арменски геноцид“ в Република Турция.....	119
Промените в демографската картина на Османската империя и в относителния дял на западните арменци.....	123
Международната харта за правата на човека и арменският въпрос.....	125
Заклучение	129
Ползвани документи и литература	137
Приложение №1. Население на Османската империя през 1853 г.	141
Приложение №2. Справка за броя на бежанците в приемните страни през 1922–1924 г.	142
Карта за депортацията и бежанските пътища на западните арменци	



Вместо въведение

В навечерието сме на 100-годишнината на организирания и осъществен от Триумвирата на Османската империя геноцид на арменския народ.

Арменската диаспора от всички континенти на земното кълбо и Република Армения, склонила глава, ще си спомни трагедиите, изживени от нейните родители, роднини и непознати. Борбата му да бъде признат този геноцид, осъществен преди 100 години, днес има нов повей. В Република Турция е развечано „табуто арменски геноцид“, макар и с цената на живота на журналиста поборник на вестник „Агос“ – Хрант Динк. В пълно съзнание и с необходимата смелост той постави в дневния ред на Република Турция проблема за арменски геноцид.

Останаха паметни шествията на огромното множество граждани на Република Турция с плакати, символизиращи солидарност, признание и подкрепа с думите BIZ ERMENI IZ.

Табуто дали е разбито? Въпреки забраните и заканите, преподаватели от висшите учебни заведения на страната в университета „Бегли“ проведоха „Арменска конференция“.

Идеите на Динк намериха отклик и превъплъщение в обръщението на президента на Република Турция Реджеп Т. Ердоган по случай 24 април 2014 г. Той излезе с обръщение към внуците на потърпевшото поколение с уверение, че „Турската Република ще продължи да се отнася към всяка идея с достойнство и уважение, следвайки универсалните ценности на правото“. Като се вземе предвид, че историята на проблема „Арменски геноцид“ не е нова, това определение на Президента не е нито ясна, нито категорична. Ето защо аз си поставих задачата да потърся отговор на въпросите:

- * Извършен ли е геноцид над арменския народ?
- * Какви перипетии са преодолели германците в продължение на седем години, за да признаят Холокоста над евреите?
- * Защо турците не успяха да сторят това, макар и след 100 години?

Тези две исторически събития, макар да са сбъднали в два различни периода , от народи с различна цивилизационна характеристика, са еднородни по съвременните хуманитарни критерии.

За да се разкрие етиологията на арменския геноцид, е необходимо, макар и накратко, да се опишат основните управленски проблеми на Османската империя, възникването на Младотурското движение и неговите преобразувания.

Първата султанска харта. Танзимат

В процесите на инвазия на Османската империя на Запад, в дипломатическите и търговските контакти, османците виждат превъзходството на Запада в много области, най-вече в неговата организация на обществения живот.

Дълбокото вековно подценяване от страна на исляма на неверниците като ограничения до слепота, вече е преодоляно. Видни представители на интелектуалния елит на исляма виждат съответствие на принципа за съобразяване с мнението на масите, застъпен в Корана, с тези в конституционните форми на управление в Запада.

Идеите на Ренесанса са проникнали както сред интелектуалния елит на властващите, така и сред този на подвластните народи. В новосъздаващия се периодичен печат в Османската общност на Запад и в Истанбул се отразяват редица опозиционни критични материали. В тях се сочат проблеми, които следва да бъдат решавани в имперската управленска система, по-конкретно и по отношение на правата и задълженията на подвластните народи.

Султан Махмуд II заварва страната силно децентрализирана. В различните ѝ райони властват дерибей, които налагат свои собствени правила. Еничарските поделения са разпръснати в тях. Те действат според прищевките на местните дерибей. По този начин тези поделения са превърнати в източник на множество разнопосочни конфликти.

Султан Махмуд II си поставя за цел: да се спре упадъкът на Османската империя, като се проникне и използва западната мощ, да се възстанови традиционната централизация в управлението на империята, разклатена от действията на местните

дерибеи и подвластните им еничарски поделения. Той си поставя за задача и осъществява физическото ликвидиране на еничарите. Възниква необходимостта от модернизирани организацията на военните поделения и тяхната тактика в боя срещу противника. Изпълнението на тази задача се предопределя от необходимостта да се усъвършенстват всички дейности в държавата съобразно напредничавите европейски постижения в областта на професионалната подготовка на кадрите, внедряването на техническите, административните, съдебните и всички други преобразования на османското общество.

За тези цели султан Махмуд II поставя началото на реформаторско движение, известно под наименованието „Танзимат“, чиято цел са подготовка и провеждането на реформи, които ще осигурят ползването най-нови методи и средства за управление, като се отчитат постиженията на западноевропейските страни.

Периодът от 1839 до началото на XIX век е епоха на Танзимата, тоест полагане на усилия от страна на турската държава за провеждане на вътрешни реформи (вж. Лит. №1 и №4) с оглед да се предотврати отслабването и разпокъсването на Османската империя.

Началото на Танзимата се поставя с Гюлханския хатишериф-указ на султан Махмуд II (1839), следван от Хатихумаюна от 1856 г. на султан Меджид.

Заслужава внимание обстоятелството, че за шумното прокламиране на замислените реформи по тези укази се избира навечерието на две международни конференции, които се отнасят до териториалната цялост на Османската империя.

За реализиране на реформите в първия етап (Гюлханския хатишериф) на султан Махмуд II и във втория етап (Хатихумаюна) на султан Мурад са приети:

- * Указ за административни реформи на вилаетите, в това число за създаване на меджлиси (съвети) с участието на представители и на християнското население в тях.
- * Наказателен закон, който предвижда равнопоставеност на всички поданици на султана, независимо от етническата и религиозната им принадлежност.
- * Търговски закон, който влиза в конфликт с традиционно действащите правила на шерията.

- * Указ за правата и задълженията на държавните чиновници.
- * Закон за просветата, който предвижда изучаване и на родния език на не-мюсюлманското население.
- * **Закон за смесени съдилища, за уреждане на съдебни спорове на лица с различна религиозна принадлежност.**
- * Постановление за аграрния сектор, което урежда правото за наследяване на земите.
- * Закон за събирането на данъците от общините, който изключва частната инициатива за събирането на данъци.

От гледна точка на нашата тема в тези документи се съдържа същественият елемент – равноправното третиране на правата и задълженията на поданиците на султана – независимо от техния етнически произход и религиозна принадлежност.

„Гаранциите, обещани от наша страна в Гюлханския хатишериф и законите на Танзимата, на всички поданици в моята империя, без разлика на класа и религия, за сигурност за живота и имота им, както и запазването на честта им, днес с настоящия документ се потвърждават и ще бъдат взети ефикасни мерки за тяхното пълно и ефективно прилагане.“ (думи на султан Махмуд II, вж. Лит. №1)

От изследванията на Милена Тафрова („Танзиматът, вилаетските реформи и българите 1864–1876 г.“) става известно, че със закон от 7.11.1864 г. се въвежда експериментално приложение на Закон за вилаетите – Дунавския вилает и Анадола.

Основната цел на вилаетските реформи е централизация чрез децентрализация. Тя се осигурява чрез структурите:

- * Валия – длъжност на оглавяващ провинцията. За такъв на Дунавския вилает е назначен Мидхад паша.
- * Вилаетски съвет – съвещателен орган с равен брой представители на мюсюлмани и християни. От документите на Дунавския вилает става известно, че този принцип се нарушава в полза на мюсюлманите, тъй като в неговия състав се включват по право кадията, помощникът на валията, финансовият чиновник (мюсюлманин) и мюфтията.

- * Съдебни съвети, диференцирани според предмета на съдебните дела, а именно: граждански, криминални и тюджарски (търговски). Тези съвети се оглавяват от председател, определен от шейх юл-исляма¹, и членове 50% мюсюлмани и 50% християни. ВОДЕЩАТА РОЛЯ НА шейх юл-исляма подсказва по какви норми ще се оценяват споровете.

Законът допуска назначаването на административни длъжности и на християни, при условие че притежават изисквания ценз.

Ето някои резултати (според Тафрова) от приложението на Закона в Дунавския вилает:

1. Благодарение на личните качества на Мидхад паша – валия на Дунавския вилает, са проведени благоустройствени мероприятия в главния град Русчук: подновени са чаршията, уличните настилки, газовото осветление, построени са модерни хотели, пусната е в експлоатация жп линия Русчук–Варна.
2. Правата на местните администратори са формулирани по-скоро като задължения, свързани с обезпечаване чистотата на населените места, избора и назначаването на местните стражари, грижите за развитието на земеделието и търговията.
3. Равноправието между християни и мюсюлмани е регламентирано. Но длъжностите на ръководителя и секретаря на даден административен орган по право може да се заемат само от мюсюлмани.
4. В книгата на Тафрова са представени редица писмени доказателства за нарушаване на принципа на равенство между мюсюлмани и християни. Ето едно от тях – от писмо на Димитър Бисеров до Стефан Веркович е видно, че: „християнските членове на меджилисите са само по име. Те не могат да вдигнат глава за нищо и когато би ся усидило нящо да си кажат мнението, то тогаз веднага има да чуят за отговор: ‘сен билмез ян сен янсен’ (ти не знаеш, ти мълчи). Няма нищо по-

¹ Шейх юл-ислям – старейшина на исляма, глава на улемите в Османската империя. – Б.р.

печално от положението на християните, членове на различни съвети. Те са осъдени вечно да мълчат, ако не искат със своите съотечественици да застанат срещу Империята.

Липсват данни на кого е възложено внедряването на Закона за вилаета Анадол. В книгата на Раффи за положението на западните арменци (стр. 100–107) четем: „Вилаетските меджлиси с безпорядъчната си организация не допринесоха полза за подобрене на обществения ред.“ Тази оценка се потвърждава и от доклада на патриарх Мъгърдич Хримян и от събитията, отразени в настоящето изложение в епохата „Абдул Хамид“.